

TIESIOGINIŲ UŽSIENIO INVESTICIJŲ STATISTIKOS LIETUVOJE, LATVIJOJE, ESTIJOJE IR ČEKIJOJE LYGINAMOJI ANALIZĖ

ALEKSANDRAS VASILIAUSKAS

Tiek įvairiuose oficialiuose valstybės institucijų dokumentuose, tiek visuomenės informavimo priemonėse (televizijoje, radijuje, spaudoje) apstu tiesioginių užsienio investicijų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje lyginamųjų rodiklių. Dažnai tokie lyginamieji skaičiai yra prieštaringi, kadangi paimti iš skirtingų šaltinių, nėra bendros tiesioginių užsienio investicijų sampratos ir t. t. Todėl remiantis tokiais ginčytiniais skaičiais dažnai padaroma visiškai priešingų išvadų.

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti principines (metodologines) tiesioginių užsienio investicijų statistikos Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Čekijoje skirtumas, įvertinti sąlygas, kada galima palyginti tarpusavyje atskirų šalių oficialios statistikos duomenis. Apsiribota metodologiniu (o ne metodu) tiesioginių užsienio investicijų statistikos tyrimo aspektu. Metodinis aspektas būtų pernelyg detalus, kadangi turėtų apimti pirminių duomenų pateikimo formas ir rinkimo technologiją, pirminių rodiklių skaičiavimo metodiką, suvestinių statistinių rodiklių skaičiavimo metodiką ir technologiją, jų pateikimo formas. Toks detalus metodikų, naudojamų atskirose šalyse, lyginimas būtų labai sudėtingas, imlus darbui, bet, svarbiausia, vargu ar reikalingas.

Skirtingų šalių oficialios tiesioginių užsienio investicijų statistikos duomenų tarpusavio lyginimą metodologiniu požiūriu gali apsunkinti šie pagrindiniai momentai:

- 1) sąvokos *tiesioginės užsienio investicijos* turinio traktavimo ir įtraukimų į tiesioginių užsienio investicijų rodiklius komponentų skirtingumai;
- 2) valstybės institucijų, dalyvaujančių formuojant tiesioginių užsienio investicijų statistiką funkcijų skirtingumai;
- 3) pirminės informacijos, kurią agreguojant gaunami suvestiniai tiesioginių užsienio investicijų rodikliai, skirtingumai;

4) tiesioginio investavimo įmonių, kurių suvestiniai tiesioginių užsienio investicijų rodikliai skaičiuojami, skirtingumai.

Įvertinus esminius skirtingumus visais keturiais minėtais aspektais, galima gauti labiau pagrįstas išvadas, lyginant ir interpretuojant Baltijos valstybių tiesioginių užsienio investicijų statistikos duomenis.

Atliekant skirtingų šalių tiesioginių užsienio investicijų statistikos lyginamąją analizę metodologiniu aspektu, reikia pasirinkti etaloną, su kuriuo lyginant ir aiškinami skirtingumai. Kadangi tiesioginių užsienio investicijų statistinių duomenų skirtingumus pirmiausia gali sąlygoti sąvokos *tiesioginės užsienio investicijos* turinio traktavimo ir įtraukiamų į tiesioginių užsienio investicijų rodiklius komponentų skirtingumai, reikia tiesioginių užsienio investicijų sąvokos turinio etalono.

Tiesioginių užsienio investicijų sąvokos turinio etalonu parinktas detalus pradinis tiesioginių užsienio investicijų apibrėžimas, kurį rekomendavo Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (Organization for Economic Cooperation and Development– OECD¹). Ši tiesioginių užsienio investicijų koncepcija suderinta su apibrėžimu, kurį Tarptautinis valiutos fondas panaudoja savo mokėjimų balansų sudarymo rekomendacijose.

OECD, rekomenduodama detalią pradinį tiesioginių užsienio investicijų apibrėžimą, įvertino sunkumus, su kuriais susiduriama atliekant įvairių šalių tiesioginių užsienio investicijų statistinių duomenų lyginimą. Kiekviena šalis, atsižvelgdama į savo specifiką, suformavo skirtingus tiesioginių užsienio investicijų statistinius rodiklius ir jų gavimo metodinius pagrindus (pirminiai duomenys, jų skaičiavimo metodika, rinkimas, apdorojimas ir t. t.). Rekomenduodama detalią pradinį tiesioginių užsienio investicijų apibrėžimą, OECD nesiekė, kad visos šalys pertvarkytų savo oficialią statistiką pagal šį apibrėžimą.

OECD rekomenduojamo apibrėžimo tikslas yra pateikti etaloną (standartą), su kuriuo kiekviena šalis galėtų palyginti savo tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistemas. Skirtingų šalių tiesioginių užsienio investicijų statistikos rodiklių interpretaciją galima gerokai patikslinti, žinant įvairių ša-

¹Toliau vartosime šią anglišką Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos pavadinimo santrumpą.

lių statistikos sistemų skirtingumus. OECD, rekomenduodama apibrėžimą tikisi, kad skirtingos šalys, tobulindamos savo vidines tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistemas, stengsis priartėti prie šio etalono². Apibrėžimą parengusi finansinių statistikų grupė iš įvairių šalių rekomendavo OECD publikuoti šalių statistinius tiesioginių užsienio investicijų duomenis pagal tose šalyse egzistuojančias statistikos sistemas kartu su informacija apie statistinių duomenų nukrypimus nuo rekomenduojamo etalono (standarto).

Pagrindinis šio darbo tikslas – tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistemų lyginamoji analizė trijose Baltijos šalyse: Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Čekijos prijungimas susijęs su šalies etalono, su kuria būtų galima palyginti Baltijos šalių tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistemas, parinkimu. Čekijos parinkimą šiuo aspektu lėmė tokie veiksniai:

1) Baltijos šalys ir Čekija – persitvarkančios iš komandinės į rinkos ekonomiką šalys, todėl realiau yra lyginti su ja, negu su rinkos ekonomikos tradicijas turinčia šalimi;

2) Čekija (panašiai kaip Lenkija, Bulgarija, Rumunija) turi didesnę negu Baltijos šalys tiesioginių užsienio investicijų statistikos formavimo patirtį, kadangi, nors ir būdama komandinės ekonomikos atstove, buvo suvereni valstybė;

3) Čekija, palyginti su kitomis buvusiomis komandinės ekonomikos šalimis, išsiskiria tvirtesne ekonomine padėtimi ir ekonominių reformų rezultatais.

Įvertinant, kad praktiškai surinkti ir išanalizuoti keturių šalių mokslinę-metodologinę ir metodinę literatūrą bei dokumentaciją, susijusią su tiesioginių užsienio investicijų statistika, nebuvo praktinių galimybių ir laiko (tikriausiai ir būtinybės), buvo remtasi pokalbiais su įvairių valstybės institucijų specialistais, užsiimančiais tiesioginių užsienio investicijų duomenų formavimu. Todėl išvadų patikimumą gali šiek tiek lemti ir subjektyvūs veiksniai.

Trumpai pateiksime pagrindines tiesioginių užsienio investicijų traktavimo pagal OECD standartus ypatybes.

²Įvertindama tiesioginių užsienio investicijų statistikos pertvarkymo svarbą ir sunkumus buvusios komandinės ekonomikos šalyse, OECD išvertė ir išplatino su šiuo apibrėžimu susietą medžiagą čekų, slovakų, lenkų ir rusų kalbomis.

Tiesioginė užsienio investicija – tai investicija, kurios pagrindu susiformuoja tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės ilgalaikiai santykiai ir interesai. Tiesioginio užsienio investuotojo tikslas – turėti ženklų įtaką užsienio šalyje esančiai įmonei valdyti.

Tiesioginis užsienio investuotojas – fizinis asmuo, akcinė ar neakcinė valstybinė arba privati įmonė, vyriausybė, tarpusavyje susijusių fizinių asmenų grupė, tarpusavyje susijusių akcinių arba neakcinių įmonių grupė, turinti tiesioginio investavimo įmonę užsienio šalyje arba šalyse.

Tiesioginio investavimo įmonė – akcinė arba neakcinė įmonė, kurioje tiesioginiam užsienio investuotojui priklauso 10 proc. ir daugiau paprastųjų akcijų arba balso teisė akcinėje bendrovėje, arba turinti ekvivalentišką neakcinės įmonės kapitalo dalį. OECD rekomendacijose 10 proc. nuosavybės teisė laikoma žemutine riba, iki kurios tiesioginis užsienio investuotojas turi galimybę daryti įtaką tiesioginio investavimo įmonei valdyti, nereikalaujant absoliučios kontrolės.

Užsienio investicija, kai nuosavybės teisės lygis mažesnis negu 10 proc., priskiriama ne tiesioginėms, o portfelinėms užsienio investicijoms. Čekijoje, turinčioje geriau negu Baltijos šalyse išvystytą vertybinių popierių rinką, 1994 m. pabaigoje bendros tiesioginės užsienio investicijos sudarė 3,1 milijardo, o portfelinės užsienio investicijos – 2,1 milijardo JAV dolerių. Tai rodo, kad tiesioginių ir portfelinių investicijų mastai Čekijoje gana artimi. Tuo tarpu Lietuvoje, Statistikos departamento duomenimis, portfelinės investicijos 1995 metais buvo nedidelės (mažiau negu 3mln. Lt).

OECD rekomendacijose numatoma galimybė kai kurioms šalims būti lanksčioms 10 proc. kriterijaus atžvilgiu. Prie tiesioginių užsienio investicijų kai kurios šalys gali priskirti investicijas ir kai nuosavybės teisės lygis mažesnis negu 10 proc. Tiesioginis užsienio investuotojas gali daryti ženklų įtaką tiesioginio investavimo įmonei valdyti kitais svertais: atstovaudamas direktorių taryboje, dalyvaudamas formuojant politiką, keisdamasis vadovų kadrais, teikdamas techninę informaciją, ilgalaikius kreditus ir t. t. OECD rekomendacijose reikalaujama, kad tokiu atveju šios šalys kartu su tiesioginių užsienio investicijų rodikliais pateiktų investicijų, kurios netenkina 10 proc. kriterijaus, sumą.

Skiriami trys tiesioginio investavimo įmonių tipai:

1. Dukterinės kompanijos – akcinė X įmonė yra N įmonės dukterinė kompanija, jei tik:

1) N įmonė turi teisę paskirti arba atleisti daugumą X įmonės administracijos, vadovybės arba priežiūros organų narių arba

2) N įmonei priklauso daugiau negu 50 proc. paprastųjų akcijų arba balsų teisė X įmonėje arba

3) X įmonė yra Y įmonės dukterinė kompanija, o ši yra N įmonės dukterinė kompanija.

2. Partnerinės kompanijos – X akcinė įmonė yra N įmonės partnerinė kompanija, jeigu N įmonei kartu su jos dukterinėmis kompanijomis priklauso 10–50 proc. paprastųjų akcijų arba balsų teisė X įmonėje. Kai kurioms šalims nesilaikant 10 proc. nuosavybės teisės kriterijaus, X įmonė gali būti laikoma N įmonės partnerine kompanija, jeigu N įmonė gali daryti ženkliai įtaką X įmonės valdymui kitais šventais.

3. Filialai – tiesioginio investavimo filialas yra neakcinė įmonė užsienyje, kuri yra:

1) tiesioginio užsienio investuotojo nuolatinė įstaiga arba, biuras arba

2) tiesioginio užsienio investuotojo ir trečiosios šalies neakcinė bendrija arba bendra įmonė, arba

3) tiesiogiai užsienio investuotojo nuosavybė esantys žemė, konstrukcijos, nekilnojamasis turtas ir objektai, arba

4) atskirai apskaitomas ir pripažįstamas užsienio šalies mokesčių institucijų tiesioginio užsienio investuotojo kilnojamas turtas (laivai, lėktuvai, dujų ir naftos gręžinių įranga ir pan.), kuris funkcionuoja užsienyje ilgiau negu metus.

Pagal OECD rekomendacijas statistika turi apimti tiesiogines užsienio investicijas į visus minėtus tiesioginio investavimo įmonių tipus. Turi būti įtraukiamos investicijos, kurias tiesioginis užsienio investuotojas padarė pats į savo dukterines ir partnerines kompanijas bei filialus. Pastarųjų padarytos investicijos į kitas įmones (šalyje ir užsienyje) taip pat įeina į tiesioginių užsienio investicijų apimtį. Pavyzdžiui, N įmonė įsigijo 70 proc. X įmonės akcijų, t. y. X įmonė tapo N įmonės dukterine kompanija. Tegu X įmonė savo ruožtu turi 40 proc. Y įmonės akcijų. Pastaroji, būdama X įmonės partnerine kompanija, yra N įmonės dukterinė kompanija. Netiesiogiai N įmonei gali būti priskirti 28 proc. Y įmonės akcijų ir pagal 10 proc. nuosavybės

teisės kriterijų Y įmonė yra tiesioginio užsienio investavimo įmonė. Tokio tarpinio investavimo grandinė gali turėti kelis lygius.

Tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistema, apimanti visą tarpinio investavimo hierarchiją, OECD rekomendacijose pavadinta **visiškai konsoliduota sistema**. Akivaizdu, kad šalyse, kuriose įgyvendinta visiškai konsoliduota statistikos sistema, tiesioginių užsienio investicijų rodikliai yra didesni.

OECD rekomendacijose pateikiamas etaloninis komponentų, kurie įtraukiami į tiesioginių užsienio investicijų fondų (sukauptos investicijos iki tam tikros datos) ir srautų (padarytos tam tikro periodo, pavyzdžiui, metų investicijos) rodiklius, sąrašas. Be tiesioginio užsienio investuotojo dalyvavimo tiesioginio investavimo įmonės akciniame kapitale rekomenduojama tiesioginių užsienio investuotojų pelną, liekantį užsienyje (reinvestuoto pelno, nepaskirstyto pelno dalis, tenkanti užsienio investuotojui, neišmokėti užsienio investuotojui dividendai), įtraukti į tiesiogines užsienio investicijas. Į tiesiogines užsienio investicijas įtraukiami tiesioginių užsienio investuotojų ir tiesioginio investavimo įmonių tarpusavio įsipareigojimai (komerciniai kreditai, ilgalaikės ir trumpalaikės paskolos). Akivaizdu, kad šalyse, kur įtraukiami visi OECD rekomenduojami komponentai, tiesioginių užsienio investicijų rodikliai yra gerokai didesni.

OECD rekomendacijos, panašiai kaip ir pasaulinė nacionalinių sąskaitų sistema ir Tarptautinio valiutos fondo mokėjimų balanso sudarymo metodikos, kaip vertės matavimo pagrindą pasirenka rinkos kainas. Rinkos kainos leidžia įvertinti dabartinę aktyvų vertę, o ne jų vertę pirkimo momentu arba po paskutinio perkainojimo. Kartu pripažįstama, kad vienintele tvirta ir visuotinai pasirinkta baze, įvertinant tiesiogines užsienio investicijas, lieka tiesioginių užsienio investuotojų ir tiesioginio investavimo įmonių balansų duomenys. Todėl rekomenduojama, kas šalys, pateikusios duomenis apie tiesiogines užsienio investicijas pagal rinkos vertę, kartu pateiktų investicijų pagal jų balansinę vertę duomenis, jeigu šie du skaičiai skiriasi. Tai leidžia atlikti lyginimus su šalimis, kurios aktyvų vertę dar nustato balansinėmis kainomis.

Pateiksime trumpą bendrą tiesioginių užsienio investicijų statistikos Čekijoje, Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje charakteristiką. Kai kurie šių šalių statistikos duomenys pateikiami 1–4 lentelėse.

1 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos Čekijos Respublikoje pagal šalis partneres (milijonais JAV dolerių)

	1993 m.		1994 m.		1995 m.	
	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Iš viso	2053,0	568,0	3077,4	862,4	5797,0	2558,5
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1. Vokietija	641,0	82,0	1113,0	417,6	1739,5	567,3
%	31,2	14,4	36,2	48,4	30,0	22,2
2. JAV	572,0	255,0	651,1	39,4	787,4	101,1
%	27,9	44,9	21,2	4,6	13,6	4,0
3. Austrija	126,0	55,0	216,6	79,5	315,6	87,4
%	6,1	9,7	7,0	9,2	5,4	3,4
4. Belgija	145,0	32,0	188,6	32,5	223,8	25,0
%	7,1	5,6	6,1	3,8	3,9	1,0
5. Prancūzija	259,0	34,0	355,6	77,0	542,0	167,5
%	12,6	6,0	11,6	8,9	9,4	6,5
6. Šveicarija	90,0	14,0	136,7	39,3	821,1	678,6
%	4,4	2,5	4,4	4,6	14,2	26,5
7. Olandija	41,3	30,0	50,1	5,8	786,9	735,9
%	2,0	5,3	1,6	0,7	13,6	28,8
8. Kitos šalys	178,7	66,0	365,7	171,3	580,7	195,7
%	8,7	11,6	11,9	19,9	10,0	7,6

I. Valiutos kursas metų pabaigoje

(1 JAV doleris = x Čekijos kronų)

1993 m. – 29,995

1994 m. – 28,049

1995 m. – 26,602

II. Vidutinis metinis valiutos kursas

(1 JAV doleris = x Čekijos kronų)

1993 m. – 29,154

1994 m. – 28,780

1995 m. – 26,537

2 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvos Respublikoje pagal šalis partneres (milijonais litų)

	1993 m.		1994 m.			1995 m.			
	Iš viso iki metų pabaigos (registravimo duomenys)	Per metus (registravimo duomenys)	Iš viso iki metų pabaigos (registravimo duomenys)	Iš viso iki metų pabaigos (Statistikos departamento duomenys)	Per metus (registravimo duomenys)	Iš viso iki metų pabaigos (registravimo duomenys)	Iš viso iki metų pabaigos (Statistikos departamento duomenys)	Per metus (registravimo duomenys)	Per metus (Statistikos departamento duomenys)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Iš viso	578,1	465,00	778,1	341,2	200,0	925,1	577,4	147,0	236,2
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Iš to skaičiaus:</i>									
1. D. Britanija	176,8	164,0	179,6	29,1	2,8	191,6	78,0	12,0	48,9
%	30,1	35,3	23,1	8,5	1,4	20,7	13,5	8,2	20,7
2. Vokietija	129,1	104,8	166,4	74,4	37,3	184,5	120,1	17,9	45,7
%	22,3	22,5	21,4	21,8	18,7	19,9	20,1	12,2	19,3
3. JAV	25,9	5,0	75,8	92,9	49,9	95,2	144,3	19,4	51,4
%	4,5	1,1	9,7	27,2	25,0	10,3	25,0	13,2	21,8
4. Rusija	32,5	20,6	35,4	16,9	2,9	39,9	21,3	4,5	4,4
%	5,6	4,4	4,5	5,0	1,4	4,3	3,7	3,1	1,9
5. Švedija	21,4	4,8	24,7	17,2	3,3	39,6	39,7	14,9	22,5
%	3,7	1,3	3,2	5,0	1,7	4,3	6,9	10,1	9,5
6. Danija	5,1	4,8	7,0	2,0	1,9	33,0	27,4	26,0	25,4
%	0,9	1,3	0,9	0,6	1,0	3,6	4,7	17,7	10,8
7. Šveicarija	17,0	14,5	27,0	3,3	10,0	31,4	11,1	4,4	1,1
%	2,9	3,1	3,5	1,0	5,0	3,4	1,9	3,0	0,5
8. Lenkija	21,8	17,8	27,4	2,6	5,6	29,3	3,7	1,9	1,1
%	3,8	3,8	3,5	0,8	2,8	3,2	0,6	1,3	0,5

I. Valiutos kursas metų pabaigoje

(1 JAV doleris = x litai)

1993 m. – 3,900

1994 m. – 4,000

1995 m. – 4,000

II. Vidutinis metinis valiutos kursas

(1 JAV doleris = x litai)

1993 m. – 4,340

1994 m. – 3,980

1995 m. – 4,000

3 lентelē. Tiesioginēs uzsienio investīcijas Latvijas Republikoje pagal šālis parneres (miljonais latu)

	1993 m.		1994 m.		1995 m.	
	Iš viso iki metu pabaigos	Per metus	Iš viso iki metu pabaigos	Per metus	Iš viso iki metu pabaigos	Per metus
1	2	3	4	5	6	7
Iš viso	50,3	27,8	173,3	120,0	1995 metu statistikas Latvijoje duomenų tyrimo metu dar nebuvo	
1. Didžioji Britanija	1,1	0,8	40,4	39,3		
%	2,2	2,9	23,3	32,7		
2. JAV	18,7	4,6	24,5	5,8		
%	37,2	16,5	14,1	4,8		
3. Suomija	1,5	0,7	16,7	15,2		
%	3,0	2,5	9,6	12,7		
4. Vokietija	3,7	3,1	12,4	8,7		
%	7,4	11,1	7,2	7,2		
5. Rusija	5,4	3,3	10,4	4,0		
%	10,7	11,9	6,0	3,3		
6. Šveicarija	3,1	3,0	10,1	7,0		
%	6,2	10,8	5,8	5,8		
7. Olandija	2,8	2,6	8,5	5,7		
%	5,6	9,4	4,9	4,7		
8. Islandija	2,5	2,5	7,9	5,4		
%	5,0	9,0	4,6	4,5		
9. Švedija	4,1	2,5	5,0	0,9		
%	8,2	9,0	2,9	0,1		
10. Austrija	1,8	1,7	4,6	2,8		
%	3,6	6,1	2,7	2,3		
11. Kipras	0,1	0,1	3,9	3,8		
%	0,0	0,0	2,2	2,2		
12. Danija	2,1	1,0	2,6	0,6		
%	4,2	3,6	1,5	0,0		
13. Lichtenšteinas	0,1	0,1	2,3	2,2		
%	0,0	0,0	1,3	1,8		
14. Kitos šālys	3,4	1,9	24,1	20,7		
%	6,8	6,8	13,9	17,2		

I. Valiutas kursas metu pabaigoje

(1 JAV doleris = x latu)

1993 m. – 0,595

1994 m. – 0,548

1995 m. – 0,537

II. Vidutinis metinis valiutas kursas

(1 JAV doleris = x latu)

1993 m. – 0,674

1994 m. – 0,560

1995 m. – 0,528

4 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos Estijos Respublikoje pagal šalis partneres (milijonais kronų)

	1993 m.		1994 m.		1995 m.	
	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7
Iš viso	3149,5	2152,9	5968,7	2819,2	8317,1	2348,4
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Iš to skaičiaus:						
1. Švedija	x	624,3	x	648,4	x	1009,8
%	x	29,0	x	23,0	x	43,0
2. Singapūras	x	x	x	x	x	328,8
%	x	x	x	x	x	14,0
3. JAV	x	x	x	169,1	x	211,4
%	x	x	x	6,0	x	9,0
4. Suomija	x	688,9	x	676,6	x	211,4
%	x	32,0	x	24,0	x	9,0
5. Didžioji Britanija	x	x	x	84,6	x	187,9
%	x	x	x	3,0	x	8,0
6. Danija	x	x	x	x	x	70,5
%	x	x	x	x	x	3,0
7. Austrija	x	x	x	56,4	x	70,5
%	x	x	x	2,0	x	3,0
8. Olandija	x	129,0	x	x	x	x
%	x	6,0	x	x	x	x
9. Šveicarija	x	86,1	x	x	x	x
%	x	4,0	x	x	x	x
10. Italija	x	64,6	x	56,4	x	x
%	x	3,0	x	2,0	x	x
11. Rusija	x	64,6	x	56,4	x	x
%	x	3,0	x	2,0	x	x
12. Vokietija	x	43,1	x	56,4	x	x
%	x	2,0	x	2,0	x	x
13. Vengrija	x	x	x	112,8	x	x
%	x	x	x	4,0	x	x
14. Bosnija ir Hercegovina	x	x	x	169,2	x	x
%	x	x	x	6,0	x	x
15. Islandija	x	64,6	x	84,6	x	x
%	x	3,0	x	3,0	x	x
16. Kitos šalys	x	491,6	x	479,3	x	258,3
%	x	21,0	x	17,0	x	11,0

I. Valiutos kursas metų pabaigoje

(1 JAV doleris = x kronų)

1993 m. – 13,230

1994 m. – 12,970

1995 m. – 11,460

II. Vidutinis metinis valiutos kursas

(1 JAV doleris = x kronų)

1993 m. – 13,880

1994 m. – 12,390

1995 m. – 11,460

Čekija

Čekija, kaip suvereni valstybė, nors ir priklausė komandinės ekonomikos sistemai, turėjo gerokai glaudesnius ir platesnius negu Baltijos šalys ekonominius ryšius su užsienio šalimis. Todėl ir tiesioginio užsienio investavimo procesas turi ilgesnę istoriją. Gerokai anksčiau susiformavo ir tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistema, nors transformuojant Čekijos ekonomiką iš komandinės į rinkos ekonomiką ji taip pat keitėsi.

Čekijos nacionalinis bankas yra centras, į kurį surenkami iš visų šaltinių pirminiai duomenys, reikalingi tiesioginių užsienio investicijų statistiniams duomenims formuoti. Tai vienintelė Čekijos valstybės institucija, kuri platina tiesioginių užsienio investicijų statistikos duomenis ir sujungia juos su mokėjimų balanso duomenimis. O tai užtikrina didesnę statistikos duomenų patikimumą ir tiesioginių užsienio investicijų rodiklių interpretacijos vienovę.

Čekijoje dar neįgyvendinta tiesioginių užsienio investicijų statistinė apskaita pagal OECD rekomendacijas. Vienas svarbus žingsnis šia linkme žengtas: tiksliai atriboti tiesioginių ir portfelinių užsienio investicijų rodikliai. Atskyrimo kriterijumi pasirinkta OECD rekomenduojama žemutinė 10 proc. nuosvybės teisės riba.

Čekijos tiesioginių užsienio investicijų statistika nuo Baltijos šalių skiriasi naudojamų pirminės informacijos šaltinių įvairove. Čekijos nacionalinis bankas per komercinių bankų kontrolės sistemą disponuoja informacija apie operacijas ir sandėrius su užsienio šalimis. Jis gauna informaciją iš Čekijos regioninių teismų (Čekijoje tik teismai atlieka teisinį užsienio subjektų dalyvavimo ekonomikoje registravimą). Svarbūs informacijos šaltiniai yra Privatizavimo ministerija (užsienio investuotojų dalyvavimas valstybinių įmonių privatizavimo sandėriuose) ir Nacionalinis valstybinio turto fondas (užsienio investuotojų dalyvavimas įmonėse, kuriose tam tikra kapitalo dalis priklauso valstybei). Svarbus informacijos šaltinis – šakinių ministerijų atlikti užsienio investicijų į kai kurias ekonomikos šakas tyrimai. Formuodamas tiesioginių užsienio investicijų statistiką, Čekijos nacionalinis bankas kaip informacijos šaltinį naudoja komercinę informaciją spaudos leidiniuose (pavyzdžiui, reklaminius skelbimus).

Tokia šaltinių įvairovė turi du privalumus:

1. Susidaro galimybė išsiaiškinti kuo daugiau tiesioginio investavimo įmonių (palyginami registracijos teismuose duomenys, reklamų spaudoje duomenys, šakinių tyrimų, privatizavimo duomenys ir t. t.).

2. Palyginamos skirtingų šaltinių tų pačių rodiklių interpretacijos apie tas pačias tiesioginio investavimo įmones.

Apibendrinus ir palyginus pirminius visų galimų šaltinių duomenis, padaromi įrašai apie kiekvieną tiesioginio investavimo įmonę Čekijoje. Agregavus šiuos duomenis gaunami suvestiniai tiesioginių užsienio investicijų fondų ir srautų rodikliai pagal šalis partneres ir veiklos šakas. Į suvestinius rodiklius įtraukiami tik turimi įrašai apie įvairias tiesioginio investavimo įmones, nedarant jokių papildomų skaičiavimų, patikslinančių galimą paklaidą dėl eliminuotų įmonių.

Lietuva

Lietuvoje faktinių tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistema dar nesuformuota. Iki šiol pagrindinis duomenų apie tiesiogines užsienio investicijas šaltinis Lietuvoje buvo ir lieka bendrų su užsieniu ir užsienio kapitalo įmonių ir filialų teisinės registracijos, kurią atlieka Ekonomikos ministerija, duomenys. Rejestro įrašė apie tokią įmonę arba filialą fiksuojami duomenys ne apie faktines tiesiogines užsienio investicijas, bet įsipareigojimai suformuoti tam tikrais terminais dalį įstatinio kapitalo bendroje įmonėje arba visą įstatinį kapitalą užsienio įmonėje arba filiale.

Taigi suvestiniai rejestro duomenys negali būti laikomi duomenimis apie faktines padarytas Lietuvoje tiesiogines užsienio investicijas. Duomenis, gautus agreguojant registracijos įrašus iki tam tikros datos, galima interpretuoti kaip suminius užsienio investuotojų įsipareigojimus suformuoti tam tikrais terminais tiesioginio investavimo įmonių įstatinį kapitalą. Kadangi ne visi įsipareigojimai įvykdomi, akivaizdu, kad faktinės tiesioginės užsienio investicijos yra mažesnės už suminius registracijos duomenis.

Tik 1995 metais Statistikos departamentas pradėjo rinkti ir apdoroti ketvirtinę-metinę formą F-6 (Įmonės finansinė-komercinė veikla su nerezidentais). Šią formą turi pateikti visos valstybės ir savivaldybės, visų tipų akcinės bendrovės, užsienio kapitalo įmonės, užsienio filialai ir atstovybės.

Formoje F-6 atribotos tiesioginės užsienio investicijos (įmonės išleistos akcijos, įsigytos nerezidentų), kurios sudaro 10 ir daugiau procentų įmonės kapitalo, ir portfelinės užsienio investicijos (užsienio investicijos, kurios sudaro mažiau kaip 10 procentų įmonės kapitalo). Joje fiksuojamas užsienio investicijų likutis periodo pradžioje ir pabaigoje ir įmonių išleistos akcijos, kurias įsigijo (arba atgal pardavė) nerezidentai. Todėl agreguojant formos F-6 duomenis galima gauti suvestinius tiesioginių užsienio investicijų fondų ir srautų rodiklius.

2 lentelėje pateikiami šie Statistikos departamento ir remiantis Ekonomikos ministerijos registracijos duomenimis gauti rodikliai. Šių dviejų šaltinių duomenys labai skiriasi. Jau vien faktas, kad į Statistikos departamento suvestinę įtraukta tik tiek tiek daugiau negu penktadalis užregistruotų tiesioginio investavimo įmonių, verčia smarkiai abejojti tokios statistikos patikimumu. Reikia papildomos analizės, koks yra registravimo “brokas” (kokia dalis rejestre yra nefunkcionuojančių įmonių) ir kiek užsienio investavimo įmonės nesilaikė statistinės atsiskaitomybės disciplinos (kokia funkcionuojančių tiesioginio investavimo įmonių dalis nepristatė statistinių ataskaitų).

Latvija

Nuo 1992 metų Latvijoje organizuota faktinių tiesioginių užsienio investicijų statistika. Centrinė valstybės institucija, atsakinga už faktinių tiesioginių užsienio investicijų statistikos formavimą, yra Latvijos valstybinis statistikos komitetas. Panašiai kaip ir Čekijoje, ši funkcija pavedama valstybės institucijai, kuri rengia kartu ataskaitinį mokėjimų balansą.

Latvijos valstybinis statistikos komitetas naudoja įmonių statistinės atsiskaitomybės duomenis kaip pagrindinę informaciją, formuodamas tiesioginių užsienio investicijų statistiką. Registracijos duomenų panaudojimas Latvijoje turi savo specifiką, kadangi įmonių rejestro vedimo funkcija pavesta privačiai firmai “Lursoft”. Dabar rengiamas naujas įmonių (tarp jų su užsienio investicija) registracijos įstatymas, kadangi kilo prieštaravimų tarp valstybinių ir privačių firmos “Lursoft” interesų.

Latvijoje dar neįdiegtos OECD rekomendacijos formuojant užsienio tiesioginių investicijų statistiką. Panašiai kaip Čekijoje, tiesioginės užsienio

investicijos sutapatinamos su tiesioginio užsienio investuotojo nuosavybės teisės dalimi užsienio investavimo įmonės akciniame kapitale. Latvijoje neatskiriamos tiesioginės ir portfelinės užsienio investicijos, panaudojant 10 proc. nuosavybės teisės lygio kriterijų. Nuo 1997 metų Latvijoje numatoma įgyvendinti tiesioginių užsienio investicijų statistikos sistemą pagal OECD rekomendacijas.

Estija

Estija vienintelė iš keturių tiriamų šalių, kuri nuo 1993 metų faktinių tiesioginių investicijų statistiką formuoja remdamasi kai kuriomis principinėmis OECD rekomendacijų nuostatomis. Todėl Estijos statistiniai duomenys pagal visus tiesioginių užsienio investicijų rodiklius yra iš esmės nepalyginami su analogiškais Lietuvos, Latvijos ir Čekijos rodikliais jau vien dėl to, kad visiškai skirtingi komponentai įtraukiami į tiesioginių užsienio investicijų rodiklių sudėtį. Tiesioginių užsienio investicijų fondo rodiklis dar neskaiciuojamas pagal OECD rekomendacijas, o gaunamas didėjančia tvarka susumuojant investicijų srauto rodiklius.

Centrinė valstybės institucija, atsakinga už faktinių tiesioginių užsienio investicijų statistikos formavimą, yra Estijos bankas. Panašiai kaip ir Čekijoje, ta pati institucija rengia ataskaitinį mokėjimų balansą ir formuoja tiesioginių užsienio investicijų statistiką.

Iki šiol tiesioginės ir portfelinės užsienio investicijos buvo atsiejamos pagal OECD rekomenduojamą 10 proc. nuosavybės teisės lygio kriterijų. Tačiau nuo 1996 metų Estijos apskaitos įstatymu įteisintas kitas – 20 proc. nuosavybės teisės lygis atskiriant tiesiogines ir portfelines užsienio investicijas.

Svarbiausios papildomos dvi komponentės: tiesioginių užsienio investuotojų dalis tiesioginio investavimo įmonių reinvestuotose pajamose ir tiesioginių užsienio investuotojų ir tiesioginio investavimo įmonių tarpusavio įsipareigojimai (ilgalaikiai ir trumpalaikiai), skolinantis ir paskolinant aktyvus, labai padidina tiesioginių užsienio investicijų rodiklius. Pavyzdžiui, Estijoje, esant 1995 metais bendrai tiesioginių užsienio investicijų srauto sumai 2348,8 mln. kronų, reinvestuotų pajamų dalis sudarė 178,2 mln. kronų, o neto tarpusavio įsiskolinimai – 975,0 mln. kronų. Šių dviejų komponentių

lyginamoji dalis bendrame tiesioginių užsienio investicijų srauto rodiklyje sudaro 49,1 proc.

Tiesioginio užsienio investavimo įmonių metinės neto pajamos, gautos parduodant (perkant) 1995 m. užsienio investuotojams akcijas, sudarė 1184,4 mln. kronų, arba 50,3 proc. bendro tiesioginių užsienio investicijų srauto rodiklio pagal OECD rekomendacijas. Šią dalį tik ir galima lyginti su tiesioginių užsienio investicijų srauto rodikliais Lietuvoje, Latvijoje ir Čekijoje. Kitais žodžiais sakant, Estijos 1995 m. tiesioginių užsienio investicijų srauto rodiklis, lyginant jį su Lietuvos, Latvijos ir Čekijos analogiškais rodikliais, turi būti sumažintas apie 50 proc. vien dėl įtraukiamų į rodiklio sudėtį komponentų skirtingumų. Tas sumažinimo koeficientas nėra kiekvienais metais vienodas: 1993 m. jis būtų lygus 42,7 proc., o 1994 m. – 33,4 proc.

Šiame straipsnyje pateikiami tik pagrindiniai duomenys apie tiesiogines užsienio investicijas Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Čekijoje, o neduodama išsamesnės tiesioginių užsienio investicijų būklės ir dinamikos tirtose šalyse lyginamosios analizės. Visose šalyse (išskyrus Čekiją) oficialūs statistiniai duomenys gauti nacionaline valiuta. Siekiant perskaičiuoti į JAV dolerius, buvo surinkti duomenys apie 1993–1995 metų vidutinį metinį ir iki metų pabaigos JAV dolerio kursą nacionalinių valiutų atžvilgiu. 5 lentelėje pateikiami duomenys apie tiesiogines užsienio investicijas Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Čekijoje, perskaičiuoti į JAV dolerius.

Lietuvos duomenys pateikti dviem eilutėmis: pagal registravimo duomenis ir Statistikos departamento duomenis. Registravimo duomenų pagrindu gauti suvestiniai rodikliai rodo ne faktines tiesiogines užsienio investicijas, o užsienio investuotojų įsipareigojimus (ketinimus) dalyvauti formuojant tiesioginio investavimo įmonių įstatinį kapitalą. Statistikos departamentas pateikia jau faktinių tiesioginių užsienio investicijų duomenis. Todėl palyginti su kitomis šalimis naudotini tik pastarieji skaičiai, nors, kaip anksčiau minėta, dėl jų patikimumo dar kyla abejonių.

Estijos duomenys taip pat pateikti dviem eilutėmis: bendras rodiklis, apimantis pagrindines OECD rekomendacijose numatytas komponentes, ir rodiklis, interpretuojantis tiesiogines užsienio investicijas kaip investicijas į akcinį kapitalą. Lyginant su kitomis šalimis taip pat galima naudotis antros eilutės skaičiais.

Rodiklių lyginimą labai apsunkina tai, kad Lietuvoje turimi tik vienu metų (1995 m.) duomenys apie faktines tiesiogines užsienio investicijas, o Latvijos 1995 metų duomenys tyrimo metu dar nebuvo parengti. Tačiau net turimi skaičiai rodo ženklų Lietuvos atsilikimą nuo Latvijos ir Estijos pagal faktinius tiesioginių užsienio investicijų rodiklius. Lietuva pagal faktinį 1994 metų tiesioginių užsienio investicijų fondo rodiklį atsiliko nuo Latvijos 3,7 karto, o nuo Estijos – 3,5 karto. Kaip matome, Latvijoje ir Estijoje iki 1994 m. pabaigos sukauptos tiesioginės užsienio investicijos yra beveik vieno lygio. 1995 metais Lietuvos atsilikimas nuo Estijos pagal faktinį tiesioginių užsienio investicijų fondo rodiklį šiek tiek sumažėjo ir sudarė 3,1 karto. Tačiau per 1995 metus į Estiją buvo investuota tiesiogiai 1,7 karto daugiau užsienio kapitalo negu Lietuvoje, nepaisant to, kad per šiuos metus Estijoje tiesioginės užsienio investicijos sumažėjo, palyginti su 1994 metais, beveik 1,5 karto. Atkreiptinas dėmesys į tiesioginių užsienio investicijų šuolį Latvijoje per 1994 metus: palyginti su 1993 metais investicijos per metus padidėjo daugiau negu 5 kartus.

Minėti skaičiai rodo lyginimo rezultatus pagal absoliučius tiesioginių užsienio investicijų rodiklius. Paskaičiavus ir palyginus santykinius rodiklius vidutiniškai vienam gyventojui, aiškus lyderis tarp Baltijos šalių būtų Estija, o autsaileris – Lietuva.

5 lentelės duomenys rodo ženklų Baltijos šalių atsilikimą nuo Čekijos pagal faktinius tiesioginių užsienio investicijų rodiklius. Pagal 1994 metų tiesioginių užsienio investicijų fondo rodiklį Lietuva atsiliko nuo Čekijos 36 kartus, Latvija – 9,7 karto, Estija – 10,2 karto. 1995 metais šis atsilikimas dar labiau padidėjo: Lietuvoje jis pasiekė 40,1 karto, Estijoje – 13,1 karto. Atkreiptinas dėmesys į tiesioginių užsienio investicijų šuolį Čekijoje per 1995 metus: palyginti su 1994 metais, investicijos per metus padidėjo beveik tris kartus ir sudaro 44,4 proc. bendrų tiesioginių užsienio investicijų fondo 1995 metų pabaigoje.

Skaičiai, rodantys Baltijos kraštų atsilikimą nuo Čekijos pagal faktinius tiesioginių užsienio investicijų rodiklius, būtų mažesni, jeigu būtų lyginami ne absoliutūs, o santykiniai rodikliai vidutiniškai vienam gyventojui.

Apibendrinant tiesioginių užsienio investicijų statistikos Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Čekijoje lyginamąją analizę metodologiniu aspektu, galima padaryti šias išvadas:

5 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Čekijoje (milijonais JAV dolerių)

	1993 m.		1994 m.		1995 m.	
	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus	Iš viso iki metų pabaigos	Per metus
<i>1</i>	2	3	4	5	6	7
1. Lietuva:						
Registravimo duomenys	148,2	107,1	194,5	50,3	231,3	36,8
Statistikos departamento duomenys	x	x	85,3	x	144,4	59,1
2. Latvija	84,5	41,2	316,2	214,3	x	x
3. Estija:						
Tiesioginės investicijos pagal OECD principinę schemą	238,1	155,1	460,2	227,5	725,8	204,9
Tiesioginės investicijos kaip investicijos į akcinį kapitalą	153,4	88,9	301,2	151,5	444,0	103,1
4. Čekija	2053,0	568,0	3077,4	862,4	5797,0	2558,5

1. Lyginant skirtingų šalių dabartinės statistikos duomenis, neviršijant leidžiamos lyginimo paklaidos pakanka suvienodinti komponentes, įtraukiamas į tiesioginių užsienio investicijų fondų ir srautų rodiklius, taip pat panaudoti pirminius duomenis, leidžiančius įvertinti faktinį investicijų lygį.

2. Laikant etalonu OECD rekomendacijose pateiktų tiesioginių užsienio investicijų komponentių sudėtį, Estijos statistika labiausiai atitinka šias rekomendacijas. Lietuva, Latvija ir Čekija tiesiogines užsienio investicijas interpretuoja kaip investicijas į tiesioginio investavimo įmonių akcinį kapitalą. Todėl šių šalių tiesioginių užsienio investicijų rodiklius galima lyginti tik su bendrų Estijos rodiklių viena komponente, atitinkančia investicijas į tiesioginio investavimo įmonių akcinį kapitalą. Ši komponentė Estijos statistikoje išskiriama atskira pozicija, todėl lyginant sunkumų nesuserdaro.

3. Suvestiniai rodikliai, gaunami remiantis tiesioginio investavimo įmonių registracijos duomenimis, negali būti lyginami su faktinių tiesioginių užsienio investicijų rodikliais. Lietuvoje šie duomenys iki 1995 metų buvo pagrindinė informacija apie tiesiogines užsienio investicijas. Nuo 1995 metų Statistikos departamentas formuoja duomenis apie faktines tiesiogines

užsienio investicijas. Tik šiuos Statistikos departamento duomenis ir galima lyginti su Latvijos, Estijos ir Čekijos skaičiais, kurie gaunami turint kelerių metų faktinių tiesioginių užsienio investicijų statistikos formavimo patirtį.

4. Statistikos departamento pateiktų faktinių tiesioginių užsienio investicijų 1995 metais duomenų patikimumui įvertinti būtinas papildomas tyrimas. Atkreiptinas dėmesys į pernelyg didelį tiesioginio investavimo įmonių skaičiaus pagal registravimo ir Statistikos departamento duomenis skirtumą. Būtina išsiaiškinti užregistruotas nefunkcionuojančias įmones arba faktiškai neinvestuojančius partnerius. Antra vertus, galimi statistinės atsiskaitomybės nepakankamos disciplinos atvejai, kai funkcionuojančios tiesioginio investavimo įmonės vengia pateikti duomenis regioninėms statistikos inspekcijoms.

5. Tikslinga pradėti nuolatinę periodinę lyginamąją tiesioginių užsienio investicijų Baltijos šalyse analizę. Šią analizę galėtų atlikti šių šalių užsienio investicijų agentūros: jos surinktų atitinkamą statistiką savo šalyse iš jų formuojančių valstybės institucijų ir pasikeistų ja tarpusavyje. Keistis atitinkama kiekvienos šalies statistika būtų tikslinga ketvirtiniu periodiškumu. Tarpusavio susitarimu užsienio investicijų agentūros galėtų įteisinti apsikeičiamos statistikos sudėtį, turinį, pateikimo formas ir terminus. Remiantis gautais duomenimis lyginamoji analizė kiekvienoje Baltijos šalyje galėtų būti atliekama atsižvelgiant į šalies poreikių specifiką. Be to, būtų galima keistis tarp Baltijos šalių ir pačios lyginamosios analizės rezultatais.

COMPARITIVE ANALYSIS OF STATISTICS OF THE DIRECT FOREIGN INVESTMENT IN LITHUANIA, LATVIA, ESTONIA, AND THE CZECH REPUBLIC

Aleksandras Vasiliauskas

SUMMARY

The purpose of this paper is to investigate the principal (methodological) differences in the statistics of foreign direct investment in Lithuania, Latvia, Estonia, and the Czech Republic and to clear up the conditions, under which it is possible to compare the official statistical data of different countries. The detailed initial definition of foreign direct investment, recommended by the Organisation for

Economic Cooperation and Development (OECD) has been chosen as the standard for the comparisons. The statistics of foreign direct investment are most compatible with these recommendations only in Estonia. Foreign direct investment in the statistics of Lithuania, Latvia, and the Czech Republic are interpreted as an investment in the authorized capital of enterprise. Therefore the indicators of foreign direct investment of these countries may only be compared with one component of the total indicators in Estonia. This component, corresponding to the investment in the authorised capital of enterprise, is indicated in the statistics of the foreign direct investment of Estonia as a separate figure.